

Valeriana

ČTENÍ PRO PŘÁTELE
BIOLOGICKO-DYNAMICKÉHO
ZEMĚDĚLSTVÍ

č. 11

Mimořádná příloha BIO - měsíčníku pro trvale udržitelný život

Milí čtenáři, když jsem se v roce 1991 dostal za prací do jednoho biodynamického zahradnictví v Německu a slyšel, jak se zdejší lidé velice nelichotivě vyjadřují o kapitalismu jako společenském řádu, přišlo mi to jako hrozná nespravedlnost. Sotva jsme se zbavili nedýchatele těžce socialismu a začali plnými doušky užívat demokracie, svobody a tržní ekonomiky, už nám to chce kdosi brát! Ať si mají třeba pravdu, nejdřív si toho ale chceme také trochu užít.

Dnes užíváme více jak deset let a začíná nám docházet, že toto přece nemůže být spravedlivé uspořádání společnosti, kde by se člověk skutečně mohl rozvíjet jako duchovní bytost. Jak by ale lidská společnost měla fungovat? Na to budeme hledat odpovědi nebo alespoň náznaky odpovědí v této Valerianě, vždyť zemědělství je konec konců ekonomickou a sociální činností a každý zemědělec se chťe nechtě musí vyrovnat s panujícími ekonomickými poměry a vyřešit vnitropodnikové i vnější sociální vazby. Chci jen zdůraznit, že v antroposofii nejde v žádném případě o křivení nějakých marxistických idejí. Rudolf Steiner marxismus ostře kritizoval a ve svém Národohospodářském kurzu hovoří o marxistické hospodářské teorii opakovaně jako o kolosálním nesmyslu. Není divu, vždyť Rudolf Steiner vycházel při svých úvahách o funkčním uspořádání ekonomiky a společnosti vůbec z poznání člověka jako bytosti obdařené duší a duchem a také z poznání kosmických zákonitostí vývoje lidské společnosti. Zatímco marxisté vycházeli z mylné domněnky, že člověk je hmota, která jaksi druhotně vyprodukovala vědomí.

Ani kapitalismus však nemůže v historické zkoušce obstát, neboť staví na antisociální stránce člověka. Nutí ho být egoistou, bojovat v konkurenci a tím vlastně znásilňuje jeho sociální založení. Společnost vybudovaná na sobectví nemůže z dlouhodobého hlediska uspokojovat potřeby člověka jako bytosti s jiskrou božství.

Rudolf Steiner přišel s myšlenkou - ačkoli spíš by bylo třeba říci s objevem, s poznáním - trojčlennosti sociálního organismu. Tento termín zazní na dalších stránkách mnohokrát; jde o klíč k řešení celého problému. Ovšem samotné poznání k vyřešení nestačí. Je třeba uvádět poznatky v život a to je mnohdy více než obtížné. Tím spíš, že tentokrát nepomůže žádná revoluce, ale že bude záležet na tom, jak každý z nás bude uplatňovat principy trojčlennosti tam, kde je, na svém pracovišti, ve svém životě.

Už jsme se v tomto úvodním slově distancovali od marxismu i od panujícího společenského řádu. Rádi bychom ještě zdůraznili, že podle našeho názoru je ekonomika zdrojem prostředků pro duchovní život společnosti včetně kultury a školství a bez ní by duchovního života nebylo. Nejde tedy o to, ekonomiku negovat jako takovou, ale přetvořit ji pro potřeby ducha. Vždyť bez hmoty se duch nemůže nejen projevovat, ale ani vyvíjet. Stejně tak nechceme popírat smysl peněz a spíš se budeme zamýšlet nad jejich posláním.

Je tomu už deset let, co se u nás změnil společenský řád. Pomalu končí jedno století a rodí se nové. Nemluvě ani o přelomu tisíciletí. Uplynulé století nám nedává příliš důvodů k hrdosti na naše lidství. To všechno chceme v předkládané Valerianě reflektovat. A také se chceme zamyslet nad otázkou svobody člověka.

Tato Valeriana by ovšem měla být především impulzem k dalšímu studiu a úvahám. Již na začátku 90. let vyšly česky Steinerovy Hlavní body sociální otázky (k dispozici v knihovně PRO-BIO), v poslední době pak kniha H. Witzemanna Spravedlivá cena, jakož i Steinerovo stěžejní dílo Filosofie svobody. Připravuje se vydání knihy M. Rísta Kroky k moderní sociální ekonomii (pracovní název) a především Národohospodářský kurz Rudolfa Steinera. Obě posledně jmenované knížky budou ke koupi na svazu PRO-BIO Šumperk.

V předkládané Valerianě jsme jako obrazový doprovod zvolili díla velkých mistrů. Vybírali jsme přitom takové malby, které mají sociální podtext, tedy obrazy, zachycující člověka osamělého, člověka setkávajícího se s člověkem i člověka setkávajícího se s čímsi vyšším. Doufáme, že tyto reprodukce uměleckých děl, třebaže černobílé (snad se tentokrát tisk obrázků podaří lépe než u Valeriany minulé...), budou dobře ladit s obsahem a vytvoří opět náležitou, rozjímavou atmosféru.

Všem čtenářům Valeriany přeje za celou redakci napínavé, poučné a inspirující čtení

El Greco: Sv. Ondřej a sv. František

„Žádným bohem, žádným morálním zákonem, žádným instinktem není v moderním hospodářském životě při práci, při výrobě zboží vyžadován altruismus, ale jednoduše moderní dělba práce. Čili je to vyžadováno zcela národohospodářskou kategorií.“

Rudolf Steiner, Národohospodářský kurz,
přednáška z 26. 7. 1922

„V národohospodářském smyslu jsou peníze duchem působícím uvnitř národohospodářského organismu.“

Rudolf Steiner, Národohospodářský kurz,
přednáška z 27. 7. 1922

„Prospect celku, sestávajícího ze společně pracujících lidí, je tím větší, čím méně si jednotlivec pro sebe nárokuje výnosy svých výkonů, to znamená, čím více těchto výnosů odevzdává svým spolupracovníkům, a čím více jsou jeho vlastní potřeby uspokojovány ne z jeho výkonů, nýbrž z výkonů jiných.“

Rudolf Steiner, Duchovní věda a sociální otázka,
1905/06

O sociální trojčlennosti

Jan Bouzek

(Psáno pro Valeriánu)

Tři velká hesla francouzské revoluce, volnost, rovnost, bratrství, se stala mohutnou výzvou moderní době, usilující o svobodu, občanskou rovnost a bratrství občanů, ale s jejich aplikací to mnohokrát dopadlo špatně. Až Rudolf Steiner definoval přesně v rámci své analýzy sociální trojčlennosti, že volnost platí ve sféře ducha, rovnost ve sféře práva, a že ekonomická sféra musí být řízena heslem bratrství. Mimo svou sféru nemají tato hesla plný svůj smysl. Mám-li být opravdu sebou samým, musím být svobodný jako lidský duch, ale svoboda je ve sféře práva omezena svobodou druhého a svobodou celku, ve sféře ekonomické by působila ještě více problémů. Rovnost plně platí ve sféře práva, ale nelze ji uplatnit ani ve sféře duchovního života, ani v životě hospodářském, který naopak vyžaduje spolupráci nás všech, neboť jinak bychom

nedokázali využívat ani svých možností a schopností, ani přírodních zdrojů a to by vedlo společnost k novým sociálním otřesům a k likvidaci přírody, jejíž jsme součástí.

Hillary Clintonová ve své nedávné pražské přednášce na Foru 2000 srovnávala lidskou společnost s trojnožkou, jejíž nohy musí být stejně dlouhé, jinak by se na ní nedalo sedět. Jedna noha je stát, druhá hospodářství a třetí občanská společnost. „*Zjevně nelze usednout na stoličku, která má jednu nebo dvě nohy, ani na takovou, která má jednu nohu delší či kratší než ty ostatní. Potřebujeme zkrátka tři pevné a vzájemně vyrovnané nohy. Není tak těžké přijít na to, čeho je třeba, aby tyto tři instituce a struktury byly v nastávajících letech dost pevné, aby unesly společnost.*

Víme, že stát je podstatnou součástí silné společnosti, která umožní lidem využít všeho, co jim nadělil Bůh, ...Potřebujeme silný a aktivní stát, ani utlačovatelský ani slabý, stát schopný řešit problémy svých občanů a vytvářet veřejné statky k užítku těchto občanů.

V hospodářských otázkách jsou velcí kritici a velcí zastánci volného trhu. Oba postoje zřejmě přeceňují buď schopnosti trhu, nebo jeho nedostatky. Připravujeme se na pokus vnést do globálního trhu některá pravidla

a předpisy, které nám umožní těžit se z jeho přínosů, aniž bychom trpěli jeho excesy.

Třetí nohou mé stoličky je občanská společnost. Hospodářství skýtá zaměstnání a příjem, ale hospodářská činnost nemůže sama vytvořit etiku práce... Může vytvořit spotřebitele a výrobce, nikoli však občany. Ani stát nemůže vytvořit občana. Tento náročný úkol zvládne pouze občanská společnost. Při svých cestách po světě jsem viděla, co se stane s lidmi, jejichž hospodářství přišlo na buben, jejichž vlády potlačovaly projevy ducha. Také jsem viděla, jak jen přesvědčení a vzájemná podpora mohou pozvednout k obnově vlastního života a rodiny.“

Dnešní globalizace hospodářská musí být vyrovnána globalizací mezinárodního právního a nadstátního systému a současně globalizací opravdové lidské kultury, nikoli jen současné pseudokultury na úrovni televizních seriálů a spotřeby Coca Coly. I zde, jako v biologickém zemědělství a v ekologii, byl Rudolf Steiner průkopníkem, který daleko předběhl svou dobu. Ideální hospodářský systém je podle Steinera řízen myšlenkou solidarity, spolupracujícími asociacemi producentů a spotřebitelů, kteří si navzájem dohodou stanoví ceny a množství výroby, půda je pouze přidělena k užívání, takže nemůže být předmětem spekulace, a každý má svou důstojnost tím, že prodává nikoli svou pracovní sílu, ale výsledek své práce. „*Když člověk pracuje pro druhého, musí v něm vidět důvod své práce, když má pracovat pro celek, musí počítovat cenu a význam tohoto celku. Celek musí mít duchovní poslání a každý musí chtít přispět k tomu, aby toto poslání bylo splněno.*“

(Steiner) Bolševismus popíral ducha, aplikoval rovnost tam, kam nepatřila, a snažil se reglementovat hospodářství. Neuspěl, ale stejně neuspívá ani zbožštění sobectví jako základní síly tržního hospodářství. Proti dnešnímu egoismu musí být postavena vyšší etická síla. Naše společenství předpokládá důvěru ve schopnost vytváření úsudku našich spoluobčanů, a tak tomu musí být i v ekonomické sféře. „*Co člověk potřebuje, může vědět a cítit jen on sám, co musí učinit, o tom rozhoduje ze svého vhledu do životních poměrů celku.*“ Mzda jako „*výdaj výrobce, který musí být udržen co nejnižší*“ jednak neumožňuje odbyt výrobků, jednak vede k nové krizi v sociálních vztazích.

Finanční rezervy, které vzniknou, jsou ve Steinerově návrhu vedeny do duchovního článku, který je spravuje, a věnovány jednak na vzdělání a kulturu, jednak jsou poskytovány jako kredit těm schopným podnikatelům, kteří jich dokážou využít: Rudolf Steiner rozlišoval ve své analýze kupní (spotřební) peníze, půjčovný (kreditní, investiční) peníze a peníze darovací, které jsou určeny školství, kultuře, přípravě budoucnosti a duchovnímu životu vůbec. Jsou mezi námi nebo už i byli takoví, co pochopili nutnost sponzorství kulturní sféry: dnes např. George Soros, jehož nadace pomohly udržet hroučící se kulturu a vědu postkomunistických zemí, Jean Paul Getty, jehož nadace restauruje památky v mnoha zemích světa; jejich předchůdcem je J. Carnegie, který tvrdil, že pro milionáře je ostudou zemřít bohatý. Dnešní volné světové peníze, které od r. 1971 nejsou už nikde kryty (v tomto roce zrušily i USA zlaté krytí dolaru), jsou už pouze právním nárokem. Představa o samostatné funkci peněz jako produkovaného zboží přinášejícího nové hodnoty je jen fikcí, neboť peníze samy o sobě nic neprodukuje, jen prostředkují. Neomezené prá-

Max Švabinský: Splynutí duší

vo majitelů peněz k likvidaci závodů, továren a jiných zařízení činí z jejich pracovníků nevolníky, podobně jako ve staré chodské říkance „Běda, koupil nás Breda!“ Nikde sociálně nevázané spekulční peníze, kterých jsou na světě podle odhadu již s-tovky miliard dolarů, působí smrtě na finančních trzích; zhroutil měn v mnoha zemích světa v minulém a tomto roce (psáno na konci roku 1998 - pozn. red.) je dílem tohoto z láhve vypuštěného džina. Jen darování v globálním oběhu nadbytečných peněz na potřebné účely ekologické a kulturní jim může dát smysl, zabránit katastrofě finanční cirkulace; jinak by dnešní kasinová ruleta spekulací mezinárodní systém peněz jen zničila, jak varoval už před časem Jacques Delors.

Peníze samy nepřinášejí nové hodnoty - ty vytváří jen práce - ale mohou umožnit jejich vznik. Kdyby se je nepodařilo vhodně využít, světový finanční systém by se zhroutil a jinak užitečný džin světových peněz by se musel vrátit do své láhve.

Sociální trojčlennost ve smyslu Steinerově je na světě zatím jen ideálem, který nelze vybudovat naráz, ale mnohé z jeho myšlenek v této oblasti si dnes už kleští cestu k aplikaci; kdo chápe potřeby doby, měl by o její rozvoj usilovat v praxi. Nepodaří-li se tímto způsobem harmonizovat lidskou společnost a vztah přírody a lidstva, dosavadním dnešním způsobem budeme jen pokračovat v ničení společenství důvěry mezi námi, prohloubili bychom nedůvěru, způsobili boj všech proti všem a z ekologického hlediska bychom pokračovali v řezání větve, na které sedíme. Nezměníme-li své chování nyní, přivedli bychom k úpadku sociální, hospodářský i duchovní život lidstva.

Pád socialismu a svoboda člověka

Lorenzo Ravagli

Přeložil Radomil Hradil

Působivé, svou dalekosáhlou nenásilností bezpříkladné revoluce, které se v uplynulých měsících odehrály ve východní Evropě a na východě Evropy střední, by snad bylo možno interpretovat jako důkaz dvou skutečností. Dokázaly za prvé, že se lidská vůle ke svobodě nedá potlačit dlouhodobě. Dá se možná přechodně utlumit, její artikulaci v jednotlivých lidech lze chvilkově zabránit jejich odstraněním: odindividualizovanou nucenou nadvládou však nelze ujařmit celé národy v průběhu generací. - Za druhé podaly tyto prudké přeměny reálné his-

Francisco Goya: Dva cizinci

torický důkaz toho, že člověk není pouhá materiální bytost. Kdyby takovou byl, jak se o tom snažila přesvědčit ideologie na Východě panující, pak by k podobným revolucím nikdy nemohlo dojít. Pak by člověk byl produktem společenských poměrů a nikoli jejich protikladem. Pak by byl vůleprostým článkem v univerzálním řetězci příčin a následků a nikdy by nemohl pociťovat něco takového jako touhu po svobodě. Pikantní na východoevropských událostech je, že pojetí světa, které se domnívalo, že z vědeckých důvodů musí popřít svobodu jednotlivce, bylo historickými skutečnostmi přivedeno ad absurdum. *Díky těmto historickým skutečnostem je však ad absurdum přiváděn každý materialismus - i ten západní.* Neboť materialismus znamená determinaci; svoboda a realizace ve svobodě ve společenském životě znamená protiklad determinace. Reálná vůle ke svobodě a její uskutečňování jsou důkazem toho, že člověk je duchovně-duševní bytost, jejíž existence nezávisí na materiálních podmínkách, nýbrž na něm samotném.

Dívák Západu má sklon k tomu, tyto *vnitřní podmínky svobody* přehlížet a vnímat jen vnější změny. Tento sklon souvisí s materialismem na Západě panujícím. Historické procesy vidíme hlavně jako politické sledy událostí s hospodářskými implikacemi nebo jako hospodářskou nutnost s politickou garniturou. Bereme-li do úvahy vnitřní faktory, pak nanejvýš touhu sklízet též plody blahobytu a sdílet požehnání konzumu. Naše informační média nás v této iluzi podporují svým tendenčním, po senzaci bažícím utvářením zpráv. Duchovní revoluce ve východní Evropě nám podávají jako materiální fakt: jako masové demonstrace, jako eskalaci násilí, jako prolévání krve atd. Ona fundamentální změna vědomí se na obrazovce nedá předvést. Osvobození Východu pro nás

proto znamená především: zavedení tržní ekonomiky místo ekonomiky plánovité, svoboda výroby a spotřeby, umožnění soukromého vlastnictví, garance investic a možnost získání pozemků. Vidíme sice, že jeden monopol byl odstraněn: monopol komunistických stran na sociální utváření a pravdu; avšak duchovní význam této události vedle radosti ze zavedení stranického pluralismu zapadá.

Zrovna tak, jako divák Západu ulpívá ve vlně revoluce především na vnějších změnách, věří také, že příčinu překonané nesvobody může spatřovat v nahromadění vnějších podmínek, ve fyzickém útlaku a fyzickém násilí: že lidé mohli být oním pseudodialektickým materialismem a pseudokomunismem tak dlouho utlačováni, bylo jedině zásluhou moci hlavních a tanků.

Obě pojetí (o podstatě osvobození a příčinách útlaku) nejsou jen jednostranná, ona jsou nesprávná.

Hlavním předpokladem celá desetiletí trvajícího panství jedné odindividualizované ideologie byl předpoklad *vnitřní*: duchovně-duševní stav, postoj vědomí; ony podmiňující faktory je třeba hledat v nitru každého jednotlivce. - Ale i osvobození, jehož jsme se stali udivenými svědky, spočívá na *vnitřní* duchovní práci, na změně vědomí člověka a nahromadění těchto změn ve společenském diskurzu.

Jeden prominentní zástupce „disidentského hnutí“ východní Evropy tuto skutečnost o „transcendentální podmínce“ empirických historických událostí zřetelně vyslovil již před desítkou let: Václav Havel, český spisovatel, který byl před nedávnem zvolen prezidentem osvobozené republiky. Pro něj bylo již před deseti lety, kdy konec komunistického panství byl v nedohlednu, jasné, že toto panství není vykonáváno hlavněmi

Eugène Delacroix: Svoboda vedoucí lid

samopalů, nýbrž *duchovní mocí*. Touto duchovní mocí je pro Havla *ideologie* neboli jinými slovy *strašidlo lži*. Nátlak, který určité ideje a představy vyvíjely na každého člověka, nedal existovat pravdě, nepřipustil artikulaci skutečných intencí života. Život, je-li mu dána volnost, tíhne k pluralitě, k mnohobarevnosti a mnohotvárnosti, k sebeorganizaci a decentralizaci. Systém si však žádá monolitickou jednotvárnost, totální organizaci, monotonii a hlídání. Ideologie slouží k tomu, aby tento rozpor mezi životem a vůlí systému zastírala. Skutečné zájmy života a pokusy o jejich artikulaci musí být nemilosrdně pronásledovány, protože ohrožují sebezachování systému. (...)

Systém tedy není sumou aparátů a institucí, na lidech a jejich existenci nezávislým předivem strukturálních nutností a věcných tlaků - systém jsou lidé. Zjevně tomu není v žádném případě tak, že východní politické struktury se tak dobře a tak dlouho udržovaly hlavně kvůli vnějšímu brutálnímu útlaku, kvůli všudypřítomnému policejnímu a bezpečnostnímu aparátu, ale dokázaly se udržet v první řadě na základě ochoty mnoha lidí *žít ve lži*.

(...)

Havel si klade otázku, proč jsou celé národy ochotny žít ve lži a sloužit jí. Důvod této překerní, ve své univerzalitě historicky ojedinělé situace spatřuje v tom, že v novověku *se lidská identita dostala do krize*. Tato krize lidské identity není v žádném případě zvláštností komunistických nebo socialistických společností, také západní demokracie jsou jí postiženy. „Člověk je nucen k životu ve lži, může ale k tomu být nucen jen proto, že je s to takto žít. Nejenže systém člověka odcizuje - odcizený člověk je zároveň oporou tohoto systému jakožto

nesvévolná projekce svého Já. Jako ponížený obraz svého vlastního ponížení. Jako dokument svého selhání.“ (...)

Havel vidí řešení jen v *existenční revoluci*, revoluci, která povede k mravní rekonstituci společnosti. Hledá „neznámé východisko“, které může být nalezeno jen v rozvinutí „nového ducha“. Nový duch to má být, kdo přinese obrat celkového žití a myšlení, kultury a politiky k lidskosti, kdo přinese novou zkušenost bytí, obnovu ukotvení člověka v univerzu, obnovu mezilidských vztahů a lidského společenství.

Rozvinut může být nový duch jedině „pokusem žít v pravdě“. *Žít v pravdě* znamená ve svém jednání a myšlení se s pravdou ztotožnit. Jestliže vláda lži spočívá na demoralizaci člověka, pak musí být pravda prožita opět jako morální síla. Musí být vyvinuta odvaha k pravdě, odvaha k pravdě se přiznat a pro pravdu žít. Služba pravdě je pro Havla hlavní prací tzv. disidentského hnutí a to znamená: služba skutečným intencím života každého jednotlivce, obrana jeho práva na svobodný a opravdový život. Služba pravdě je službou lidským právům.

Není zřejmě nijak obtížné poznat, v čem morální pravda spočívá, dokud onen jednotlivec žije v systému lži. Pravda spočívá zjevně v negaci všeho jednání, výroků a okolností, které jsou ideologickým systémem prezentovány jako opravdové. Žít v pravdě neznámá pak nic jiného, než vyvinout sílu negace ritualizované lži a také ji veřejně vyslovit. Co však, když panství nepráva padne? Co pak, je-li ideologie spláchnuta? Budou-li země východní Evropy zaplaveny konzumismem, nezávaností západní svobody a západního pluralismu? Bude pak tento importovaný způsob života ona pravda? -

Nevyvstává tváří v tvář západní svobodě otázka pravdy zrovna tak jako dříve? Není nutnost žít v pravdě zrovna tak dána jako dříve? Ba není tento pokus žít v pravdě dokonce obtížnější, protože lež je mnohem „rafinovanější“ a potměšilejší? Protože život je pohodlnější? Protože nenaplněná touha po pravdě může být uspána v opojení konzumu?

Otázka, která vzhledem k revolucím ve východní Evropě teprve náležitě vyvstává, zní: *Co je to pravda?* a dále: jak se pravda může stát *morální silou*? Za předpokladu, že jednotlivec nalezne pravdu, která, v eticko-praktické souvislosti, nemůže být absolutní, nýbrž jen situační a individuální: Jak se stane morální silou; jak z ní může být společnost mravně rekonstruována? Jak může být krize lidské identity nalezením pravdy a životem v ní překonána?

Pravda se může stát morální silou jedině tehdy, stane-li se *duševním prožitkem*. Člověk je proto tak snadno ochoten žít ve lži, protože neprožívá ideje, které určují jeho vědomí; protože myšlení pro něj nemá nijakou realnost. Pokud však jsou ideje a představy naplňující vědomí, pokud pravda a lež jsou duševně prožívány tak, jako hlad a žízeň, jako tělesné utrpení a tělesná žádost, pak se člověk může z útlu ideologie osvobodit. Neboť myšlení je tehdy ideologické, světový názor se stává tehdy ideologií, nevytváří-li člověk své myšlenkové obsahy svou vlastní činností a svobodně. Ideje mohou člověka ovládnout tehdy, nepozná-li, že jsou jeho stvořeními.

(...) Skutečná svoboda je dosažena jen osvobozením se od potřeb i od idejí. Dokáže-li se člověk postavit jak smyslovým nátlakům, tak i nátlakům nadmyslovým jako pán, pak realizuje anarchistický prožitek svobody. To sice ještě není skutečná svoboda, ale je to předpoklad skutečné svobody. (...)

Tento prožitek svobody je ale čistě negativní, spočívá v odmítnutí všech sil, které by mohly Já člověka utlačovat a nutit, aby chtělo něco, co toto Já samo nechce. Kdyby se Já při této totální negaci zastavilo, muselo by ustnout v nehybnosti, v ne-jednání. Absolutní svoboda, která by spočívala v ne-jednání, je iluzí. *Skutečná svoboda*, pozitivní svoboda spočívá v tom, že *se Já samo určuje*, že si samo, neovlivněno ani vnějším ani vnitřním nátlakem, dává zákon svého jednání. Rozhodující pro skutečnou svobodu je, že si člověk sám vytváří motivy, pohnutky svého jednání a v tomto vytváření je prohlédá. Aby uskutečnil pozitivní svobodu, musí člověk dokázat vytvářet ideje: potřebuje tvůrčí produktivitu pro ideje, maxima, z nichž může učinit zákonitý obsah svého jednání. Takovými maximy jsou například: idea nenásilí, idea sociálního míru, idea sociální spravedlnosti nebo lidských práv. To jsou všeobecná maxima, ideje, nesoucí v sobě

příkaz své morální motivační síly. Abychom je přeměnili v konkrétní činy, potřebujeme však také fantazii. Jedině díky ní dokážeme vytvořit konkrétní představy činů, které budou sloužit uskutečnění našich ideálů. Tyto představy jsou z oněch všeobecných idejí odvozeny. Představují kreativní návrhy, které vyvěrají z morální fantazie jednotlivce, mohou být však také převzaty ostatními. (...)

Existuje tedy mnoho forem akcí, tzn. konkrétních představ o možných činech, které mohou posloužit uskutečnění určitého ideálu. Umělecká produktivita, která by se nespojila s odpovídající uměleckou technikou, musela by nutně vést k diletantismu - neboli, přeneseno do praxe: návrhy činů, nespočívající na přesné a vhodné znalosti souvislostí, jež mají být změněny, ztratí lehce kontakt s realitou a stanou se neúčinnými nebo dokonce kontraproduktivními. Rozhodující pro rekonstrukci společnosti na základě prožitku pravdy tedy není jen schopnost produkovat ideje a výcvik morální fantazie, ale také schopnost situačně ukotvovat návrhy činů. Chybí-li činům, chybí-li morální fantazii situační ukotvení, stává se jednání tyranským.

Tyto tři schopnosti, které jsou základem pozitivní svobody, můžeme nazvat *morální intuicí, morální fantazií a morální technikou*. Rudolf Steiner je tak nazval ve své „Filozofii svobody“ roku 1894, když se zabýval otázkou, zda je člověk schopen svobody či nikoli. Jeho odpověď na tuto otázku, kterou dává v první části knihy, zní: člověk se může ke svobodě vyvinout, protože k tomu má jakožto duchovní bytost předpoklady. Musí se ovšem *učit žít v pravdě*, to znamená postavit se ve svém prožitku proti ideji (ve smyslu oddělit se od ní - pozn. překl.), prožít své myšlení, své vytváření idejí, své utváření motivů jako svou činnost, prožít svou tvůrčí produkci, pak bude moci na základě prožitku této duchovní produktivity dát své svobodě pozitivní obsah - a nikoli zaměřovat realizování duševních a tělesných nutkání se svobodou.

Fenomény 20. století

Lore Deggelerová

Přeložil Radomil Hradil

Vybráno z německého časopisu
Obce křesťanů

„Die Christengemeinschaft“ č. 1/1998

Večerní ohlédnutí za uplynulým dnem se už dávno stalo pro mnoho lidí dobrým zvykem. Je to také, i bez morálního hodnocení, důležitý biografický čin, který nám

pomůže utvářet budoucnost, zvláště pak může být to, co zbylo z neuskutečněných předsevzetí dne, předáno andělu k dokonání. Na konci století budiž toto cvičení dvojnásob na místě.

Důležitým hlediskem pro takové zamyšlení je vývojový aspekt člověka samotného, jeho Já a jeho vztahů k sociálnímu společenství. Ohlédnutí za 20. stoletím nám může ukázat tři fenomény problematiky lidského Já: chronické nemoci vzhledem k tělesnosti; duševní situaci na základě sociálního postoje, na základě kolektivních ideálů; duchovní situaci na základě nedostatečného vytváření úsudků.

Chronické nemoci

Jestliže v polovině 19. století zaplavil lidstvo Darwinův impulz „anti-Já“ a byl lidstvem oslavován, pak přesně o sto let později - okolo poloviny 20. století - objevila ona mezitím nastoupivší „anti-Já“-věda zvaná statistika zcela nový fenomén, který s tím zřejmě těsně souvisí: enormní nárůst chronických onemocnění. Až dosud zdaleka převažovala akutní zánětlivá onemocnění nad chronicky probíhajícími degeneračními nemocemi. Ještě v roce 1900 činil tento poměr 668,2:308,3 na 100 000 obyvatel. V roce 1979 byly odpovídající počty 20,0:633,3. Tato změna panoramatu se v žádném případě nedá vysvětlit pouze lepšími hygienickými poměry, neboť to by mohlo objasnit jen úbytek zánětlivých onemocnění, nikoli však enormní nárůst degeneračních nemocí (rakovina, srdeční infarkt, artrózy, tvorba kamínků). I když lze částečnou příčinu spatřovat v nezdravém životním stylu našeho století, musí přesto existovat ještě další důvody.

Infekční choroby se vyznačují narušenými tepelnými procesy (např. horečkou) a ty jsou podle anthroposoficky lékařského pojetí

zase médiiem, zrcadlem působnosti Já. V nadšení, výrazu duševního tepla, je vždy možné rozpoznat také působení Já. Chronicky degenerativní onemocnění bývají označovány také jako nemoci studené. Jejich nárůst je proto charakteristickým fenoménem našeho století ve vztahu k chybějící přítomnosti a kvality Já.

Společné prožitky

Duševní situace našeho století se vyznačuje hledáním společných vjemových prožitků s ostatními, s Ty nebo s kolektivem. Obojí se vyskytovalo na konci minulého a na začátku našeho století v hnutí mládeže a skautů. Tento impulz však vyschl. Příklad hnutí hippies ukazuje tichou reminiscenci v hledání všespojující lásky a duchovních prožitků. K tomu nutná síla Já tu však už chyběla - se světem drog kynula pohodlná cesta. Hudebně rytmické pokusy o dosažení společných vjemových prožitků, jak jsou reprezentovány jazzem, rockem nebo podobnými proudy, blíží se dnes k nebezpečnému vrcholu. Ve scénách různých techno-party nebo dokonce berlínské *Love-Parade* (600 000 účastníků v r. 1996, v r. 1999 už 1,5 milionu lidí), k nimž přispívá svým dílem droga *ecstasy*, jakoby se prosazovala davová psychóza. Jde o to, aby zde byl člověk společnými pocity „přímo zaplaven - něhou, teplem, bezpečím. Ta děcka polykají ony pilulky, protože se mohou o sebe navzájem ucházet... Cítí se spojena s celým světem“, tak to v jedněch švýcarských novinách popisuje Günter Amendt, bývalý „osmašedesátník“, který vzešel ze scény sexu, drog a rock'n rollu a získal jméno jako sociolog mládeže. Násilně jsou rozněcovány pocity a technickou hudbou je sugerován zdánlivý svět, v němž je Já vědomě utlumováno.

Člověk se zaraženě ptá: Neprožili jsme snad ve Třetí říši podobný davový fenomén, mladí jako staří, a sice nikoli jakožto tanec,

Pieter Bruegel starší: *V zemi peciválů*

Odilon Redon: *Zavřené oči*

v akademických kruzích byla mnohdy příznačnou překvapivá absence úsudku. Bez jasných pokynů vlastního Já může však být duševní rovina obsazena cizí mocí a podléhat tak manipulacím.

Při ohlednutí za 20. stoletím lze však spatřit i pozitivní sociálně kulturní hnutí, jako např. hnutí Taizé. „Všichni, kdo přijdou do Taizé, se nacházejí na cestě. Hledají Boha, hledají smysl, hledají společenství s jinými lidmi“ („Südkurier“, 25.11.95). Přicházejí sem z celého světa. Hledají srdečnou zbožnost, aniž zjevně pociťují onu specifickou výzvu doby k přijetí náboženských obsahů do svého myšlení.

Další fenomén 20. století lze spatřovat ve studentském hnutí roku 1968. V něm jakoby se zprvu bývaly chtěly uskutečnit svěží impulzy nového sebeurčení, ovšemže nevytválené a radikální. Ideály tu sice byly, vztahovaly se ale spíše na kritiku etablované společnosti blahobytu a jejích tradičních strnulých zvyklostí - aniž mohly přijít s něčím konkrétně pozitivním, tedy ideály bez idejí. Chybělo nutné poznání sebe a světa.

Nedostatek idejí je zjevně vůbec charakteristickým rysem našeho století. Právě vzhledem k nově také v Evropě s takovou vehemencí propuklým nacionalismům jakožto nesprávně nasměrovanou vůlí po pospolitosti připomeňme si slova Rudolfa Steinera: „Nacionalismus není v podstatě ničím jiným než výsledkem absence idejí. První, co lidstvo

potřebuje, by byla právě vůle pozvednout se k ideálům.“ (GA 174)

Že ideje, jako idea míru, přinesly v Evropě přes noc obrovské politické změny, to jsme prožili. Bylo v tom i v čase poté cítit ještě ducha arthušovské rytířskosti, když šlo o rozhovory u „kulatého stolu“. Že v pozadí všech těchto událostí působily vždy také usměrňující duchovní bytosti různé provenience, na to bychom neměli zapomínat.

Jedním z pozitivních hnutí, které si na veřejnosti získalo značné uznání a které také s úspěchem vsoupí do nového století, je hnutí ekologické. Vyvinulo nejen perspektivy k záchraně přírody před člověkem, ale inte-

grativně také zahrnuje skupiny, které, jako např. biodynamické zemědělství, přinášejí nové ideje z anthroposofického úhlu pohledu. Tím jsou učiněny první kroky rozvíjející čistě užitkové hledisko ve prospěch duchovní perspektivy, spojující člověka a přírodu: Tedy ideály založené na idejích.

Tím jsme se dostali až k pojmu anthroposofie. Jím jsme pojmenovali snad nejvýznamnější fenomén a událost 20. století. Anthroposofie vytváří v první čtvrtině století svým způsobem duchovní zárodek, z něž se vyvinulo nejen množství sociálních a kulturních hnutí naší doby, ale který bude nosný i pro další budoucnost. V něm lze pocítit reálnou světlaplnou protiváhu oněch temných politických a sociálních ohavností našeho století. Z tohoto duchovního základu vzešla na veřejnosti již etablovaná a známá dceřinná hnutí, z nichž za všechny jmenujme alespoň waldorfské školství, léčebnou pedagogiku, hnutí za náboženskou obnovu, anthroposofické lékařství a umělecké proudy.

Nedostatečná soudnost

Třetí problém našeho století, nedostatečná soudnost, tady již zazněl. Správné vytváření úsudků je integrující schopnost myšlení, řízená Já člověka. V otázce transplantací orgánů právem požadují osvícení experti a veřejnost více informací, aby si mohli vytvořit vlastní úsudek. V oblasti genticologie se dokonce ozývají hlasy, apelující bez příkras na soudnost normálního občana, protože -

světe div se! - specialisté jsou dnes prý již odpovědní jen za dílčí problémy!

Důsledky pro budoucnost

Ve své přednášce z 9. října 1918 hovoří Rudolf Steiner o třech požadavcích, které již tehdy, dnes ale o to víc, bylo třeba vytyčit: sociální porozumění v oblasti lidského soužití, svoboda myšlenek v oblasti náboženství a „živoucí vědění o duchovním světě skrze duchovní vědu“.

Naše ohlednutí ukazuje, že sociální porozumění a opravdové utváření společenství bylo přinejmenším ze strany mládeže na dosavadních cestách našeho století sotva realizovatelné. Neboť: „Jedině člověk silný ve svém Já může být skutečnou součástí společenství. Vše ostatní je pouhou jednotností, možná pouze jednotou, ne-li dokonce totožností“, soudí Friedrich Rittelmeyer. V Love-Parade máme tuto jednotu na úrovni prosté lidského Já. Sociální porozumění znamená rozvinout zájem o druhého, ale také a především dokázat odhlédnout od sympatie a antipatie. Teprve pak budeme moci vytvořit onu osudovou souvislost s každým, s nímž se setkáme, takřka jako „instinktivní reminiscenci“ na setkání v předešlém pozemském životě. Jen tak si nakonec můžeme osvojit porozumění karmě.

Ke druhému požadavku, požadavku svobody myšlenek, patří nejen překonání všech církevních a vědeckých dogmat, jimiž jsme dnes omezovali, často aniž to pozorujeme. Teprve až člověk dokáže setřást tuto otrocká pouta svého Já, může následovat další tak důležitý krok: osvojení si soudnosti jako výzvy příštího století. Ona je přímo kritériem našeho věku duše vědomé. Člověk sice chce překonat víru v autority, vynalézá ale teorie, které ji ještě upevňují. Tak se člověk nepovažuje za způsobilého udělat si např. úsudek v oblasti medicíny nebo práva, vytýkal již tenkrát Rudolf Steiner, a tak „vidíme již v lékařství pronikat jezuitismus, který je sotva jiný než jezuitismus v dogmatickém náboženství“. A: „Spása páteho poatlantského věku bude spočívat v tom, že se proti těmto ahrimanským odporům... bude uplatňovat právo duše vědomé.“

Zoufajícím současníkům, kterým připadá, že to nezvládnou, nabízí anthroposofie praktickou pomoc. Ta ovšem předpokládá splnění třetího požadavku Rudolfa Steinera, požadavku znalosti duchovní vědy. Čím se ale dosáhne soudnosti? Za pomoci andělů. Když k nim vysíláme své Kristem naplněné myšlenky, najdou andělské bytosti možnost dalšího vlastního vývoje. Jako dík „nám dají schopnost úsudku oproti autoritě. Svět andělů nám pomůže.“

Lidstvo příštího století má ve svých rukou přinejmenším zčásti zasahovat do koloběhu chronických onemocnění správným poměrem Já k tělesnosti. Dále může, poznávajíc a léčíc, zasahovat do sociálních souvislostí svým duševním životem řízeným

vlastním Já, v němž se učí překonávat sympatie a antipatie. A dokáže nakonec pozitivně ovlivňovat kulturní a vědecký vývoj silou svého úsudku. To vše bude ale možné jen díky asimilaci a aktivní spolupráci na duchovním zárodku anthroposofie, zpřístupňujícím pomoc světa andělů.

Úloha peněz v sociálním organismu

Benediktus Hardorp

Překlad Radomil Hradil

Výňatek z rozhovoru s dr. Hardorpem, ekonomem a daňovým poradcem, členem správní rady akciové společnosti Weleda v Německu, který se věnuje studiu peněžnictví inspirován podněty Rudolfa Steinera z jeho „Národohospodářského kurzu“. Weleda Nachrichten č. 211, michaelské číslo r. 1998.

Doktore Hardorpe, peníze jsou všudypřítomné. Člověk je potřebuje k životu. Otázky, obavy a tužby, spojené s penězi, ovlivňují myšlenky i pocity lidí. Co jsou vlastně peníze?

Peníze, naše peněžnictví, jsou společenskou životní formou novověku. Pokud bychom ještě žili v naturální samozásobitelské

ekonomice, nebylo by peněz zapotřebí. Všechno, co potřebujeme k životu, bychom si pro sebe produkovali sami a zároveň bychom věděli, kdo v našem okolí co dělá a jak to dělá. V naší moderní společnosti už tomu tak není. Svou každodenní spotřebu pokrýváme téměř výlučně výkony, poskytovanými nám za protihodnotu jinými lidmi. Abychom mohli jíst, kupujeme u pekaře chléb. Pekař, aby ho mohl upéct, koupí mouku od mlynáře. Mlynář, aby mohl mouku vyrobit, nakoupí u zemědělce obilí. Pekař, mlynář i zemědělec používají stroje a energii, kterou získávají od jiných. Již tento jednoduchý příklad dokládá, jak upotřebitelné konzumní hodnoty vznikají v dnešní době díky výkonům mnoha lidí, a to teprve na konci dlouhého procesu charakteristického pokročilou dělbou práce. Lidé pracují nejprve s přírodními zdroji, kultivují či těží suroviny a vytvářejí tak základní ekonomické hodnoty, které poskytují ostatním k dalšímu zpracování. Ostatní lidé pak v započatém procesu tvorby hodnot ve stupních pokračují. My všichni jsme účastníci, dárci i příjemci v tomto procesu. Využíváme svých schopností k práci pro druhé a získáváme tak naše vlastní příjmy: Přisvojujeme si peníze jako protislužbu za naši činnost.

Lze peníze označit za určitý druh „prostředníka výměny“ v onom mnohostranném dávání a brání, díky kterému vlastně žijeme?

Peníze jsou vždy prostředkem k dosažení cíle a konec konců nikdy samoúčelem, protože peníze samotné nelze konzumovat.

Peníze nám „zprostředkují“ výkony jiných. Na druhou stranu existuje sotva prohlédnutelný tok tvorby hodnot a výkonů, vytvářející spojení přes celý svět, proti kterému proudí odpovídající tok peněz. Dělbou práce charakteristický proud výkonů je napájen, jak víme, z nesčetných zdrojů, nabývá na síle a nakonec se vlévá do moře konzumovatelných hodnot: zboží a služeb. Proud peněz nám přitom umožňuje uvědomit si kousek po kousku se k sobě připojující, na sobě navzájem stavějící stupně výkonů proudu tvorby hodnot, protože se při každém dalším stupni, každé další předávce účtuje v cenách - to znamená v peněž-

ních veličinách. Peníze činí tvorbu hodnot vědomou a vytvářejí „globální“ poměry výkonů a výměny, které by v naturální ekonomice, kde se zboží mění pouze za zboží, nebyly možné. Peníze se staly obecným organizujícím prostředkem, kterým je ona činnost jednoho člověka pro druhé - říkáme tomu ekonomika - společensky organizována.

Peníze samotné nejsou jedlé, zato ale vždy a všude tam přítomné, kde se prodává a nakupuje. S funkcí peněz jako „peněz kupních“ je spojena otázka cen, příslušných poměrů mezi službou a protislužbou. Pohled na ekonomiku a tím i sociální situaci ve světě ukazuje, že ne všechno potřebné může být automaticky produkováno a všechno vyprodukované též spotřebováno.

Právě cenové relace ve světovém obchodu, speciálně ceny surovin a pracovních výkonů v takzvaných rozvojových a přechodných zemích, ukazují, že sociální otázky mechanismu poptávky a nabídky na trhu nejsou dostatečně poznány a zodpovězeny. Jejich zvládnutí si žádá nové opatření: vědomou spolupráci zúčastněných partnerů samotných. Harmonizace protisměrných toků výkonů a peněz je dnes jedním z největších společenských úkolů, chceme-li na této Zemi budovat lidskou, životaschopnou budoucnost. Rudolf Steiner tuto výzvu včas poznal a doporučoval vědomě ji přijmout. Tak vznikla idea „asociací“ hospodářského života.

Sociální spravedlnost a budoucnost – už zaměříme svou pozornost na globální nebo lokální dění - souvisí obě s penězi, a sice s kvalitou peněz, která má další rozměry než právě zmíněné „kupní peníze“.

Lidské výkony, stékající se v proudu tvorby hodnot, nevznikají pouze manuální prací, ale právě tak použitím lidského ducha, „prací hlavou“. Za všemi pomocnými prostředky, s nimiž člověk pracuje - od zemědělského nářadí přes průmyslové stroje až po výpočetní techniku - stojí výkony duchovně tvořivých lidí. Bez nástrojů, které tyto lidé vytvářejí, a bez inteligentních konceptů, bez „hardware“ a „software“, bychom ani zdaleka nemohli produkovat hodnoty, z nichž a skrze které jsme dnes zvyklí žít. Nasazení ducha samozřejmě vždycky také něco stálo a je samo spojeno s nasazením nástrojových prostředků - prostřednictvím investic: financováno kreditem neboli „půjčovními penězi“. Iniciativy umožněné půjčovnictvím jsou, stejně jako praktická práce, základem našeho blahobytu.

Odkud pocházejí peníze nutné pro investice?

Část peněz, které každý z nás vydělává, nevydáváme okamžitě za účelem konzumu, ale z různých důvodů ji uspoříme. Spoření jako takové však vede celospolečensky k následujícímu problému: Peníze strčené do slamníku by byly penězi „zablokovanými“, penězi, které byly staženy z oběhu a nebyly dány k dispozici jako kupní síla, pohánějící nové výkony. Proto jsou uspořené peníze, většinou prostřednictvím bank, proměňovány na kredity neboli úvěry a uváděny tak opět do pohybu. Slovo „kredit“ pochází z latinského

Hieronymus Bosch: Eskamotér, detail

„credere“: věřit, důvěřovat. Půjčovnictví je konec konců založeno na přesvědčení, že podnikatelsky iniciativní lidé vytvářejí díky svému duchovně tvůrčímu potenciálu dodatečné hodnoty, které umožňují ekonomicky a tím i společensky trvale udržitelný vývoj. V to musí mít člověk při všech investicích a jejich financování důvěru, to musí člověk podnikatelům „uvěřit“.

Neodporuje tomuto pojetí dnešní praxe v zacházení s penězi? Není dnes ekonomická činnost chápána především jako prostředek k získání peněz - místo peníze jako prostředek k ekonomické činnosti? Neměří se úspěch investice jen a pouze výší rendit?

Na tomto místě se jednoznačně něco zvrátilo, došlo zde k jistému převrácení. Peníze už často neslouží systému naší spolupráce, nýbrž tento systém slouží penězům. A to znamená nic jiného, než že člověk slouží samotnému duchu, místo aby duch sloužil člověku. Člověk se dává do služeb tohoto systému, jeho práce se stává - má se za to - zbožím. Je to ale myšleno reálně? Může člověk prodat svoji práci - a své peníze nechat pro sebe pracovat? Ohledně posledně jmenovaného bychom se namísto toho měli podívat na reálné pochody: Nikdy to nejsou peníze samotné, co pracuje - třebaže se nám to snaží banky, které chtějí získat peníze, aby mohly opět poskytovat úvěry, ve své reklamě namluvit. Hodnota peněz spočívá konec konců vždy v reálných výkonech, které pro sebe navzájem uskutečňují reálně žijící a pracující lidé. Peníze by se vlastně měly rozmnožovat jen do té míry a výlučně v důsledku toho, že se rozmnožilo množství reálného zboží a služeb jako výsledků lidských výkonů. Jelikož se tok peněz, pohybující se proti směru toku peněžního, díky konzumu ve svém cíli neustále spotřebovává, znehodnocuje, musí být zas a znova zadávány, uskutečňovány a nakonec odebírány nové reálné výkony, nemá-li jednoho dne dojít - viz burza - k velkému krachu, který by měl pro veškerý náš život fatální následky.

Přimlouváte se tím za jiný způsob zacházení s penězi než je ten obvyklý. Může GLS-WELEDA-fond jako nová forma financování ekonomické činnosti působit proti popsánímu schématu „po nás potopa“?

Přimlouvám se za vědomé zacházení s penězi! Za zacházení s penězi u vědomí si své společenské odpovědnosti. GLS-WELEDA-fond je konkrétním praktickým pokusem o ně, když dává nový život původním, k realitě vztaženým formám financování. Než se mu ale budu podrobněji věnovat, chtěl bych představu peněz s jejich celospolečenským významem poněkud rozšířit směrem k novému chápání kapitálu a ukázat, že a jak je kapitál, k němuž peníze vedou, svou podstatou ani ne tak čímsi hmotným jako mnohem spíš procesem: pů-

sobností. Tu však člověk „vidí“ jen zevnitř, zvenčí je vidět pouze způsobené. Kapitál jako působnost, jako konfigurační síla podnikání, bývá proto většinou přehlížen.

Při financování podnikatelského záměru kreditem jde o to, vytvořit v současnosti základy budoucí hospodářské produktivity: nyní zaset, aby se později mohlo sklízet. Ten, kdo kredit poskytuje, půjčuje jeho příjemci peníze, aby ten mohl realizovat své podnikatelské ideje, a sice tak, aby jeho nové výkony, které se pak projeví v „nových“ penězích, v nových peněžních vztazích, byly na vyšší úrovni než dosud. Opatření a aktivity realizované prostřednictvím investic musí financovat splátky a úroky z půjček a nadto zůstat ještě po nějaký čas schopny výkonu, aby se tak dosáhlo dalšího výnosu, tedy vlastního společenského zisku celého záměru. Investice tak trvale zvyšují společenský výrobní potenciál: hospodářský život, blahobyt lidí, se stabilizuje na vyšší úrovni.

Kreativním financováním, podporujícím podnikatelský potenciál, jsou produkovány nadbytky, které umožňují věnovat výnos na investice nejrůznějšího druhu. Věnováním nadbytků, navíc získaných prostředků, vzniknou investice vyššího druhu: vysévá se v oblasti kulturní regenerace a vývoje naší společnosti. Rudolf Steiner označuje tuto poslední složku financování jako „peníze darovací“, které - intenzivně používané - slouží celospolečenskému vývoji.

Zatímco jsou kupní peníze krátkodobé povahy a organizují každodenní život - práci a spotřebu, mají půjčovní peníze střednědobý charakter a slouží v hospodářském životě podnikatelským investicím. Darovací peníze jsou naproti tomu dlouhodobě nejproduktivnějšími penězi: vytvářejí nejvyšší výnos, třebaže ne v pokladně investora. Společnost jako celek musí schopnosti svých lidských článků, jejich výkonnost, neustále obnovovat. (...) Jsou to totiž konec konců kulturní výkony, které společenský život jako celek povedou

kupředu. Je to především vzdělání, které našim dětem umožňuje, aby ve svém životě rozvinuly opět novou produktivitu. Darovací peníze - dnes náhradou za to často daněmi - financovaná kultura a vzdělávání se navenek jeví na první pohled jako pouhý spotřebitel, dává však ve skutečnosti sociálnímu organismu nové síly, které mu z dlouhodobého hlediska poskytují schopnost dalšího vývoje.

Apokalyptická signatura současnosti

Christoph Strawe

Přeložil Radomil Hradil

Výňatky z článku publikovaného v časopise Rundbrief: Dreigliederung des sozialen Organismus 4/1998

Na přelomu 19. a 20. století doufalo mnoho lidí v sekulum pokroku a humanity. „Chicago Tribune“ tak 1. ledna 1901 píše:

Mathias Grünewald: Isenheimský oltář, detail (Ruče)

„19. století odchází ze scény, 20. na ni vstupuje. Fantastický materiální pokrok 19. století byl doprovázen dlouhým řetězcem požehnání ...Na prahu 20. století to vypadá tak, jako by to mohlo být století humanity a bratrství všech lidí. To by byl výkon velkolepější než všechny objevy vědy i všechny triumfy umění.“

Kdo by se dnes, po Hitlerovi a Stalinovi, po Osvětimi a Hirošimě odvážil přijít s podobně optimistickými prognózami? Strašlivé katastrofy se odehrály v tomto století, dvě světové války přinesly zkázu a smrt. A třebaže druhá polovina století, která se zprvu nesla ve znamení rovnováhy hrůzy, přinesla v mnoha částech světa ekonomický rozmach, tak i v této době vyvolaly četné „malé“ konflikty - od Koreje přes Vietnam, občanské války v Africe až po válku v Jugoslávii - v rozsáhlých částech světa bídu a nouzi, velký díl dramaticky rostoucího obyvatelstva planety hladoví, vznikají nové a nové proudy uprchlíků. Poškození životního prostředí získalo rozměry, které jako by potvrzovaly slova o třetí světové válce, válce s přírodou. Také v zemích, v nichž panuje poměrně značný blahobyt, zdají se být poměry nejisté, staré hodnoty a kolektivní poměry se rozpadají, sociální záchytné systémy už nemají tu účinnost jako dřív, nezaměstnanost se stává osudem rostoucího počtu lidí.

A tak se u mnoha událostí současnosti myšlenka na obrazy Apokalypsy, například na apokalyptické jezdce nebo sedm nádob Božího hněvu, přímo vtírá. Nejsou to však jen spektakulárně katastrofické události, ale zrovna tak velmi „plíživé“ tendence, které u citlivých lidí vyvolávají pocit přelomu, který oťřeše všemi jistotami, jimiž byl lidský život a bylo lidské soužití v minulosti podloženo.

Znamení duše vědomé

Jako duši vědomou, mohli bychom také říci duši sebe-vědomou, můžeme označit onen stupeň duševní samostatnosti, kterého dosáhnout je úkolem moderního člověka, stupeň duševního života, v němž „Já vystoupí s celou svou silou“ (Rudolf Steiner, GA 59).

Toto Já - ono bytostné jádro člověka - je tím, co jej činí jedinečnou individualitou, subjektem svého vlastního vývoje a co jej pozvedá nad zvířectví. Zároveň je však toto Já také tím, skrze co se člověk může ztratit v egoismu. Aby charakterizoval tuto ambivalenci, používá Rudolf Steiner jednoho obrazu z Apokalypsy, jehož prostřednictvím se zároveň stává zřejmým, jak vývoj Já souvisí se „Synem člověka“, obraz dvousopečného meče (v českých překladech Bible překládán jako meč ostrý - pozn. rh.). „Syn člověka“ je ona bytost, díky které člověk nemusí ve vývoji Já nalézt duchovní smrt ustrnutí

Pablo Picasso: *Beznaděj*

v egoismu, ale může se zároveň stát osobitou (ve smyslu „své Já vlastní“ i nesobeckou (ve smyslu „své Já poskytující“) bytostí, může si vytvořit vyšší, duchovní Já.

Tato práce Já vyvěrá zprvu z temného puzení a snažení, podporována vlivem kultur, v nichž lidé žijí. Dospívá až k bodu, kde odpovědnost za další vývoj musí převzít člověk sám. První kroky vývoje „duše vědomé“ se uskutečňují dosud pod vlivem setrvačnosti evoluce, jedině vědomým rozhodnutím člověka však může být tento vývoj doveden do konce.

A protože se stává sebevývojem, může se také nezdařit. Duše vědomá je proto ne-johroženějším duševním článkem; zároveň je mostem k vyššímu vývoji člověka. Podařilo se tento most zničit, tím že se ochromí vývoj vnitřní aktivity a zároveň se lidstvo vybaví výtobytky, které by mohly být skutečně prospěšné jen tehdy, kdyby takové vnitřní aktivity vděčily za svou existenci, pak je člověk odříznut od svého vyššího vývoje.

To je onen směr soratického působení, které Rudolf Steiner charakterizuje v souvislosti s číslem 666 tak, že „člověk by se byl stal mimořádně dokonalým pozemským člověkem, avšak jeho vývoj k vyšším stupňům byl by býval vyloučen“ (GA 184).

Nejistota

Krise současnosti jsou totiž výrazem oné situace, v níž se evoluce stává závislou na pravlastní aktivitě člověka samého. Nálada nejistoty a ztráty orientace se podprahově živí pocitem, že jsem nedorostl vnitřnímu a vnějšímu odporu, který je vývoji duše vědomé kladen. Technický a společenský vývoj jako by vyvíjel vlastní dynamiku, jež lidské tvořivosti už neposkytuje nejmenší prostor. Zkáza Titaniku v r. 1912 se stává obrazem strachu, že se i přes nezměrně rostoucí moc člověka nad přírodou ženeme do katastrofy. Není náhodou, že zfilmování této události, s jejími jako vždy kýčovitě pojatými motivy vysvobození, se stalo obrovským úspěchem dneška. Tato událost na filmovém plátně dává průchod nejruznějším obavám, které také zároveň opět pomáhá vytěsnit a potlačit. Katastrofický film zde odvádí od reálných katastrof tohoto světa.

Slovo „krize“ ztratilo nadměrným používáním svou hodnotu. Přesto je věcně správné hovořit o současné situaci jako o situaci krizové. Neboť znamená-li „krize“ vlastně: přístření, vyvrcholení nebo zlom nebezpečného nebo nejistého vývoje,

zpochybnění vývoje akutními problémy a-
pod., pak to vystihuje situaci, v níž lidský
vývoj jako takový už není zajištěn, ale je
zpochybněn, v tom smyslu, že další evoluce
závisí na rozhodnutí člověka.

Zcela obecně řečeno platí tento výrok sice
pro celý novodobý vývoj, teprve dnes však
získává na výbušnosti, která souvisí s tím, že
fundus tradicí a závazných hodnot
a společenských orientací, jehož zbytky tu
byly ještě v 50. a na začátku 60. let, je dnes
takřka úplně stráven. Teprve teď se tedy zcela
„odhaluje“, co je zde latentně přítomné již
s objevením se duše vědomé.

Jednotlivý člověk je náhle odkázán sám na
sebe, ztrácí spojení se vším, co jej až dosud
neslo, je - jak říká Sartre - „odsouzen ke svo-
bodě“: Kde on sám do svého života nevnese
smysl a souvislost, upadne do existenčního
vakua, kterému se konec konců marně snaží
uniknout tím, že prchá do opojení, do
požitků života a mnohotvárných podob
vzrušení, jež mu „společnost zážitků“ nabízí.

Aspekty krize

„Krise“ současnosti je krizí člověka ve vz-
tahu k duchovnímu světu, krizí ve vztahu
člověka k přírodě, krizí ve vztahu člověka
k sobě samému a krizí ve vztahu člověka
k člověku. Žádný z těchto vztahů není dnes
zajištěn, každý z nich závisí na vyvíjení
vnitřní aktivity člověka samého.

Přírodní věda zbavila svět kouzla, zůstala
jeho materiální, „mrtvá“ kůra. Bytostná sou-
vislost přírody uniká vědomí tou měrou, jak-
ou se příroda stává objektem instrumentálně-
technického užívání a kořistění. Z přírody
jakožto světa, kterého jsme byli součástí, se
stala příroda jakožto naše životní prostředí. -
Ekologická krize je konec konců důsledkem
této ztráty genuinního vztahu k přírodě.

Poznatky o vnější přírodě nemohou poskyt-
nout odpověď, ptáme-li se, odkud a kam
jdeme, jaký je smysl naší existence. Zároveň
překračuje pokrok přírodní vědy a techniky
meze, které byly až dosud manipulativnímu
lidskému zásahu do přírodních souvislostí
dány: atomová technika, gentecnika, mi-
motělesné oplodnění, orgánové transplantace
- to jsou některé typické pojmy. Odpovědnost
však můžeme nést jen tehdy, nanejvýš
nebezpečným tendencím - až ke klonování
člověka - však můžeme zabránit jen tehdy,
dokážeme-li zodpovědět ony otázky, na které
přírodní věda samotná nezná odpovědi.

Staré jistoty přestaly fungovat. Eroze
tradiční religiozity a morálky, ztráta významu
institucí, které byly jejich nositelem, jako jsou
církev, to je výrazem vývoje, jež musí vést
k tomu, že morálka a religiozita budou indi-
viduálními výdobytky člověka nebo už nebu-
dou vůbec. V sobě samém musí člověk vyvi-
nout ty síly, které jej ochrání před tím, aby se

stal zvířetem, on sám musí vzít do rukou oštěp
vlastních duševních sil.

Nepodaří-li se to dostatečně velkému počtu
lidí, je boj všech proti všem jedinou mezilid-
skou perspektivou.

Sociálnost je dnes ohrožena ve svém jádru,
v opravdovém zájmu člověka o své bližní,
zatímco současně obrovskou měrou narůstá-
jí vnější možnosti komunikace - v neposled-
ní řadě také prostřednictvím nového média
internetu. Schopnost vzájemného lidského
porozumění se rozvíjí již jen tam, kde je o ni
vědomě pečováno. To se ukazuje obzvlášť na
hrozivém nárůstu násilnosti a bezcitnosti, na
zneužívání dětí atd. - V této souvislosti
můžeme hovořit i o ztrátě vnímání druhého
člověka. Sem patří rovněž nestydatost, s níž
je i z toho nejsoukromějšího dělána veřejná
záležitost: internet se stává novou, až dosud
nevídanou formou pranýře.

Tam, kde se rozpadají staré společenské vz-
by, musí absence vědomého utváření sociál-
ního organismu vést ke stále novým pa-
tologiím. Dnes již strukturální a stále narůstá-
jící nezaměstnanost, nekontrolovatelnost
peněžnictví a jeho vyvázání ze sociálních
vazeb, které se v roce 1998 obzvlášť zřetelně
projevilo během krize v Asii a prudkými
výkyvy na burzách, to všechno ukazuje na
stále větší potřebu vědomého utváření, ukazu-
je, že individualizace a globalizace jako vzá-
jemně polárně vztažené tendence současnosti
vyžadují konstituování sociálního organismu,
kdy by v něm na základě stejných lidských
práv mohly žít svoboda a sociálnost.

Vzpoura svědomí

Na životopisech nacistických zločinců
můžeme studovat to, co Hannah Ahrendtová
nazývá „banalitou zla“. Jsou to zjevně zcela
„normální“ lidé, kteří se zaplétají do tohoto
zločinu, protože nejsou s to naslouchat hlasu
vlastního svědomí, ve slepé poslušnosti vůči
autoritě následují svého vůdce a své
nadřízené a odmítají tak převzít odpovědnost
za vlastní konání.

V tomto století se objevují ale i jiní lidé, k-
teří ve zdánlivě bezvýhodné situaci, na zá-
kladě naprosto individuální odpovědnosti se
pouštějí do boje s nelidskostí, chrání
pronásledované nebo pomáhají spolu-
vězňům. A tak se ve vši té hrůze zas a znova
rozjasní lidskostí. Právě v hraničních
zkušenostech konfrontace s radikálním zlem,
v bojích svědomí a zkouškách zaplavené vždy
ono světlo Krista, které zatemnit je záměrem
Šelmy, vystupující ze země. Na základě vě-
domé odpovědnosti svědomí po druhé svě-
tové válce vystupují někteří lidé proti atom-
ovému zbrojení i na obranu lidských práv, an-
gážují se za mír ve světě, pro ochranu a péči

o životní prostředí, pro hladovějící v rozvo-
jových zemích.

Dnešní působení Šelmy

Také dnes se stopa soratické mocnosti neza-
krytě ukazuje v různých formách teroru a út-
laku. Zároveň ale působí vskrytu, objevuje se
v masce sociálnosti a filantropismu,
oblažování lidstva novými technikami atd.,
ve všech tendencích, jež chtějí člověka
proměnit ve vysokými silami inteligence
nadané zvíře.

Rudolf Steiner nejednou naléhavě hovořil
o tom, že - aby bylo těmto tendencím z-
abráněno - musí být do přelomu tisíciletí
vyvinuty nové spirituální a sociální schop-
nosti, a vždy znovu a znovu přitom poukazo-
val na odpovědnost anthroposofů.

Apokalypsa hovoří o „draku“, kterého
Michael se svými pluky svrhává na zem. Na
zemi tím získává moc, zároveň se však od
něj osvobozuje nebe - nebe se tak stává
otevřeným pro ty, kdo se k němu obrátí.
Podíváme-li se na výklad Rudolfa Steinera,
pak se zde hovoří o naší době.

Apokalyptická signatura současnosti

Apokalypsa znamená zjevení. Kdo jí
rozumí, tomu se vyjeví, že on sám se
nachází v situaci vyžadující rozhodnutí:
otevřít se pro příchod Syna člověka, nebo se
modlit k Šelmě.

Vývoj duše vědomé dospěl do bodu, kde je
každý člověk volán k rozhodnutí. Setrvačné
síly evoluce vysychají, vývoj se stává
úkolem jednotlivce. Kde na sebe jednotlivec
tento úkol odmítne vzít, propadne „Šelmě“.
Já člověka je činem - anebo bude obsazeno
jiným: Bude „posedlé“. Člověk nemůže
sklízet plody duše vědomé - vědění,
ovládání přírody, silný prožitek sebe sama -
aniž by poškodil svou duši, nepodstoupí-li
práci a námahu individuálního myšlení
a jednání.

Vše, co osvobozuje našeho ducha, aniž by
nám propůjčovalo vládu nad sebou samým,
je zhoubné, říká Goethe. Zdánlivě
oblažování lidstva, působící tímto směrem,
je nejhlubším neštěstím. Kdo chce zůstat
stát u osvobození ode všech svazků, aniž by
se sám svázal, tzn. aniž by si stanovil své
úkoly a pro jejich splnění působil, je ko-
rumpován. Vystavuje se nebezpečí, že
propadne oněm silám, jejichž číslo je 666.

Kdo utváří duši vědomou, a to znamená
kdo se chce stát svobodným člověkem, musí
růst v konfrontaci se zlem. Bez možnosti ke
zlu nebylo by svobody. I se silami zla se
v plánu evoluce počítá. Jsou - slovy Rudolfa
Steinera - „duchy odporu“. Při překonávání

odporu musí být rozvíjena síla oné samostatnosti, které se tyto mocnosti snaží zabránit.

Zoufalství jímající člověka nad zlem ve světě, úzkost a zoufalství v konfrontaci s přítomností onoho zla na dně vlastní duše může být přípravou na setkání s bytostí, která je v Apokalypse nazývána Synem člověka a Beránkem.

Slovo Kristovo, že tam, kde dva nebo tři budou spolu v jeho jménu - tzn. ve svobodě a lásce - tam je on mezi nimi, znamená též: Kde vznikne společenství svobodně, tam je spoutáno nebezpečí nové zlomyslné kolektivní duševnosti, pro niž používá Rudolf Steiner v Kněžské apokalypse jména Gog a Magog. Trojčlennost sociálního organismu, na to upozorňuje na tomtéž místě, je pokusem o nalezení sociální struktury, v níž takové společenství bude *dospělými* lidmi samotnými svobodně vždy znovu utvářeno.

Pochopit apokalyptický charakter doby znamená procitnout pro vlastní možnosti jednání. „Neboť času je málo!“

Cesta od konkurenční ekonomiky k sociální ekonomii

Michael Rist

Přeložil Radomil Hradil

Podle přednášky pronesené na 2. vědeckém kongresu ekologického zemědělství od 23. do 25.2.1993 na Vysoké škole v Kasselu-Witzenhausenu. „Výzkum v ekologickém zemědělství“, vydala Stiftung ökologischer Landbau, zvláštní vydání č. 42, s. 300 - 365, Bad Dürkheim 1993.

Úvod

20. století je poznamenáno úsilím samostatných individualit směřujícím k nastolení sociálních poměrů na naší planetě. Na počátku století šlo o sociálnějším charakteru hospodářství. Začátek druhé poloviny tohoto století se nesl ve znamení úsilí o vytvoření sociálních poměrů vůči přírodě, vůči životnímu prostředí. Dnes stojíme před úkolem dovést obě tyto části sociální otázky blíže k řešení.

Následující úvaha nemůže být pro svůj neveliký rozsah jiná než jen velmi rámcová. Na

příkladu vzniku volného času a kapitálu jakož i dělby práce má být ukázáno, jak jsou struktury sociálního organismu závislé na schopnostech lidí a jak se obojí může v budoucnu dále vyvíjet.

Ekonomika jako dílo člověka

Ekonomika není přírodním děním, člověku cizím, ale výsledkem jeho vlastní činnosti. Abychom poznali její zákonitosti, postačí, když „pouze“ pochopíme naše vlastní chování, a abychom je změnili tam, kde se ukáže být nerozumným. Je-li např. v etologii hospodářských zvířat (1) možné porozumět chování těchto zvířat, pak by také mělo být možné pochopit naše vlastní chování.

Žijeme, abychom hospodařili, nebo hospodaříme, abychom žili?

Hospodářský život je dnes natolik dominantní, že si skutečně musíme položit otázku, zda je smysl lidského života vyčerpán jeho ekonomickou činností. Zdá se, že náš vzdělávací systém si vzal toto pojetí za vlastní, neboť jeho takřka jediným cílem je, aby z nás udělal použitelná *kolečka* v soukolí ekonomického procesu. Možná však, že toto formování naší osobnosti není správné a že je musíme prostřednictvím vlastního rozumu překonat.

Metodická východiska

Jako vědecká metoda by měla být využita nepředpokládaná synergie přírodní a duchovní vědy, kterou Rudolf Steiner obsáhle uvedl ve svých spisech o teroii poznání (2,3). Rudolf Steiner tuto metodu navíc ve svém „Národohospodářském kurzu“ sám aplikoval na ekonomickou vědu, díky čemuž zde máme důležitý vzor, který by však neměl být dogmaticky přejímán, nýbrž pro každého srozumitelně rozvíjen.

Půda, práce, kapitál - přírodní zdroje, práce, duch

Podle klasické ekonomické teorie patří půda, práce a kapitál k primárním předpokladům hospodaření. Snadno přijdeme na to, že k těmto základním předpokladům patří vedle půdy i vzduch a voda. V zemědělství však předpokládáme též rostliny a zvířata. Nadto potřebujeme svou přirozenou tělesnost, abychom mohli být

ekonomicky činní. Pod pojmem *půda* jsou proto v ekonomické vědě míněny vlastně veškeré přírodní podmínky.

Na tyto *přírodní zdroje* vynakládáme nejprve naši tělesnou práci, když je přizpůsobujeme naší potřebě, tedy když např. ze dřeva zhotovujeme skříň. K tomu nám však nestačí pouze ruce, kterými nás obdařila příroda, nýbrž buď my nebo jiní lidé jsme k tomu vynalezli nářadí jako pilu a hoblík. Tento vynález výrobních prostředků představuje vynaložení ducha na práci, takže podle R. Steinera (4) a H. Witzemanna (5) můžeme rozlišovat dva druhy práce: *Práci zušlechťující*, jíž zušlechťujeme přírodní zdroje se zřetelem na naši potřebu, a *práci inkarnativní*, když necháváme svou inteligenci vplynout do výrobních prostředků a organizace práce. Zkušenost každého pracujícího člověka tak jasně dokládá, že materialistická ekonomická věda je vlastně nemožná, neboť jedním z podstatných výrobních faktorů je lidský duch.

Ještě zřetelnější je to u *tvorby kapitálu*. Není tomu tak, že by kapitál prostě existoval; kapitál musí být teprve vytvořen během hospodářského procesu. Proto také není základním předpokladem jako *přírodní zdroje*, práce a duch. Je-li kapitál jednou vytvořen, může být ovšem použit k tomu, aby podnítil lidi k uvedení vlastní práce a inteligence do hospodářského procesu. Není to však kapitál, kdo pracuje, nýbrž vždy jsou to lidé. Takzvané kapitálové výnosy jsou vždy výnosy lidské zušlechťovací a inkarnativní práce.

Nechají-li lidé vplynout svou práci a inteligenci ve formě úsilí, zlepšení výrobních prostředků nebo dělby práce do hospodářského procesu ve větším a geniálnějším objemu než dosud, pak se vyrobí totéž za menšího vynaložení času. Tím tedy vznikne při stejné potřebě nejprve *volný čas*.

S tímto *volným časem* lze nyní naložit různě. Stolař, který díky použití hoblovačky

Pierre Puvis: Chudý rybář

Ford Madox Brown: Práce

a jiných strojů zhotoví jednu skříň v polovičním čase, může takto získaného půl dne na jeden pracovní den využít k tomu, že půjde na procházku, čímž udělá něco pro své zdraví, že složí báseň, čímž udělá něco pro svůj duchovní život, nebo že převezme úřad starosty, čímž slouží životu právnímu.

Tento stolař však může také nadále pracovat celý den a zhotovit tak dvakrát tolik skříní než doposud. Své skříňe pak může zákazníkům prodat za poloviční cenu (+ amortizační a provozní náklady jeho výrobních prostředků), neboť ačkoli pracuje s dvojnásobnou produktivitou, jeho životní potřeby se nezvýšily. Díky tomu získají odběratelé skříní od našeho stolaře určité množství *volného času*, poněvadž nyní potřebují o něco kratší dobu k tomu, aby pokryli svou takto poněkud nižší denní potřebu.

Onen stolař však může také prodávat skříňe za stejnou cenu jako dříve. Díky dvojnásobné produkci tak docílí zisk, který použije ke zvýšení své vlastní životní úrovně, když si zakoupí jiné zboží nebo služby.

Samozřejmě, že rozdílné způsoby chování, které jsme zde popsali, se mohou také vzájemně kombinovat. V žádném ze tří uvedených případů však ani přes zvýšení produktivity práce vlastně ještě nevznikl žádný kapitál.

Teprve když stolař při stejné pracovní době, dvojnásobné produkci a stejných cenách svých skříní použije takto vzniklý zisk k tomu, aby vyvinul ještě efektivnější ekonomická opatření, vzniká investiční kapitál. Jestliže se tento proces neustále opakuje, vzniká skutečně teoretická možnost neomezeného ekonomického růstu, který dnes naráží na hranice přírodních možností.

Tento teoreticky neomezený růst by však mohl být již daleko dříve - v rozumné kombinaci uvedených příkladů - nasměrován ve formě *volného času* nebo *darovaných prostředků* na podporu duchovního a právního života, to znamená na podporu kulturního pokroku a tím i k utváření a vývo-

ji sociálního organismu. Tím by se zabránilo nadprodukcí i nezaměstnanosti.

Dělná práce

Pracovně-organizační prostředek zvýšení efektivity je dělná práce. Ta však nadto obsahuje zvláštní sociální prvek. Neboť čím dále dělná práce postupuje, tím méně žijí lidé ze svých vlastních výkonů, mnohem spíše z výkonů těch ostatních. Daří se mi pak o to lépe, oč hodnotnější, šetrnější vůči životnímu prostředí a levnější budou výrobky, dodané ostatními na trh. Ostatním se daří o to lépe, oč hodnotnější, šetrnější vůči životnímu prostředí a levnější budou výrobky, dodané na trh mnou. Pokud bychom se chovali podle zásad solidarity, která v dělné práci spočívá, tak by zde panovaly sociálně-ekonomické poměry. Protože se však mnozí lidé pokoušejí maximalizovat svůj vlastní zisk, vyústí tato snaha snadno v boj každého s každým.

Partnerská spolupráce, která by odpovídala dělné práci, by mohla prakticky vypadat tak, že by se např. cihelny ve Švýcarsku spojily do svazu a cihly by pak na stavbu dodala vždy ta nejbližší cihelna, místo aby byly přepravovány přes celé Švýcarsko, jak je to běžné v konkurenční ekonomice. S takovou spoluprací jsou pak spojeny minimální přepravní náklady i zatížení životního prostředí, což je pro větší hospodářské oblasti než Švýcarsko ještě významnější.

Jak je vidět, byla by partnerská spolupráce dalším důležitým prostředkem zvýšení efektivity. Samozřejmě, že takové spojení by nemělo být jako monopolní postavení zneužit k neoprávněnému zvyšování cen, což je však díky poznání závislosti jednoho na výkonech, na ochotě a možnostech druhých beztoho nerozumné.

Je zřejmé, že ovce nemůže žít mezi vlky, avšak jako člověk má každý z nás možnost překonat sám v sobě svou vlčí povahu a časem prostřednictvím osvěty a příkladu podnítit k rozumnému chování i ostatní.

Utváření sociálního organismu jako sebeutváření lidí

To, co zde bylo uvedeno, může být samozřejmě označeno za utopii, postrádající jakoukoli realnost. Dokud lidé vězí ve svém egoismu, nelze prý doufat v sociální poměry. To však pouze potvrzuje naše poznatky, neboť společenské struktury jsou pouze výrazem lidských ctností a nectností, protože je utváření sociálního organismu sebeutvářením lidí. To však vůbec nepostrádá jakoukoli realnost, nýbrž je stále reálnější. Neboť v ekonomickém procesu jsou všichni jeho účastníci vychováni k věcné práci. A neustále také přibývá lidí, kteří se nechťejí prostě jen nechat zaměstnat tím, kdo nabízí nejvíc, ale chtějí vědět, nač vynakládají své schopnosti. Občané, angažovaní v ochraně životního prostředí, zasazující se o přirozený chov zvířat, stejně jako existence biologického a biologicko-dynamického zemědělství nadto ukazují, že narůstající počet lidí vůbec nezajímá maximalizace zisku, nýbrž utváření sociálních poměrů. Rostoucí množství nadací, využívajících svých prostředků ke kulturnímu pokroku, je vzorem i pobídkou stále většímu okruhu lidí. Tímto způsobem je tok práce a kapitálu usměrňován svěprávnými občany ve směr budoucí sociální ekonomie.

Nechceme se však oddávat žádným iluzím. Mohutné jsou retardující síly, které mocí a sváděním usilují o opak. Avšak v rozumu a vytrvalosti máme přec mocné spojence. A konec konců bychom my všichni ani nebyli zde, kdyby nám sociální utváření našeho vnějšího i vnitřního světa neleželo na srdci.

Shrnutí

Překonání vykořisťování člověka člověkem i přírody je charakteristické pro samostatnou činnost lidí 20. století. Dnes stojíme před úkolem dát sociální podobu jak ekonomice tak i našemu životnímu prostředí. V pouhém náčrtu jsme se zde na dvou příkladech pokusili ukázat, že kořeny nesociálních poměrů nespočívají v ekonomice, ale v člověku. Navzdory retardujícím momentům však přesto můžeme rozumným a vytrvalým sebeutvářením tyto slabiny překonat a postupně tak budovat sociální organismus.

Literatura:

1. Rist, M. a kol.: Přirozený způsob chovu hospodářských zvířat. Příspěvek k dosažení citlivého přístupu k přírodě. Nakladatelství Rubico. Olomouc 1994,
2. Steiner, R.: Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung. Novalis Verlag Freiburg i. Brg. 1949,
3. Steiner, R.: Filosofie svobody. Michael, Olomouc 1999,
4. Steiner, R.: Národohospodářský kurz. 14 přednášek od 27.7. do 6.8.1922. Philosophisch-anthroposophischer Verlag, Dornach 1931,
5. Witzmann, H.: Spravedlivá cena. Atelier pro eurytmii, Praha 1999,
6. Steiner, R.: Teosofie. Baltazar, Praha 1992

Camphill ve světle trojčlennosti sociálního organismu

Petr Nejtek

Čtenáři Valeriány mají jistě větší či menší přehled o základních pojmech antroposofie, ovšem její rozšíření do oblastí sociálního uspořádání společnosti je asi známé méně, proto jen krátké zopakování. Rudolf Steiner hovoří o lidské společnosti jako o sociálním organismu, ve kterém se prolínají tři základní sféry lidské činnosti:

- sféra duchovní do které patří např. věda, náboženství, umění, vzdělávání (pedagogika)
- sféra právní (státní organizace, soudnictví)
- produkční sféra (průmysl, zemědělství, obchod)

Z dob francouzské revoluce je známo heslo: Rovnost, volnost, bratrství. Není jedno, ve které oblasti který princip platí: ve zdravém sociálním organismu musí být dodržována rovnost v oblasti právní, v oblasti ducha je to volnost (svoboda) a v produkční sféře bratrství/solidarita.

Za posledních 100 let soupeřily v západním světě o moc tři hlavní společenské systémy:

- kapitalistický s parlamentní demokracií (západní Evropa, USA, předválečné Československo)
- kapitalistický s diktaturou (nacistické Německo, fašistická Itálie)
- bolševický

Kdyby zvítězil druhý nebo třetí model, rozhodně bych dnes svůj příspěvek do Valeriány nepsal. Všichni jsou ale zajedno v tom, že ani zvítězivší uspořádání není uspokojující. Dominující tendencí je výchova ideálního spotřebitele k egoismu. Produkční sféra je přebujelá, princip volnosti (svévole) se zde snaží nahradit a vytlačit solidaritu, reklama a komercialismus se derou do kultury a umění atd...

Jeden z velkých zločinů komunismu je v tom, že si udělal monopol na lepší uspořádání společnosti. Za své existence myšlenku solidarity ve sféře produkce tak zprznil (jako všechno ostatní), že se k ní dnes málokdo hlásí a označuje se v nejlepším případě za utopii.

A přece právě na půdě českého království došlo k jedněm z prvních pokusů ve středověku o rovnost a bratrství mezi lidmi. Kádě na náměstí nově založeného Tábora,

Francois Millet: *Klekání*

kam zakladatelé dávali všechny svoje peníze, reprezentují tuto snahu. Tuhý boj o přežití, násilí a krutosti husitských válek a také nejasný program způsobily poměrně rychlé opuštění prvních ideálů.

Čeští bratři reprezentují už vyšší a plodnější stupeň vývoje. Zde je snaha o dobro založená na svobodném rozhodnutí jedince usilovat o ně ve svém nitru a pomáhat svým bližním. Solidarita je obsažena již v názvu bratr. Každý, kdo se stal členem společenství, musel se s touto zásadou vyrovnat, ať už pocházel z kterékoliv společenské vrstvy. Neznám historii dost na to, abych mohl popsat vnitřní uspořádání středisek Jednoty bratrské. Známější jsou výsledky duchovního snažení a její pobělohorský osud zosobněný Komenským. Jedna ze skupin českobratrských exulantů se vydala do Slezska, kde se usadila na panství hraběte Zinzendorfa v Hernhutu. S jejich potomky a následovníky se setkal pozdější zakladatel Camphillu, Karl König, prostřednictvím své manželky, která odtud pocházela. Na Königa velmi zapůsobil duch a tradice této komunity. Princip rovnosti panoval i po smrti: na hřbitově nebyl žádný z náhrobních kamenů vyvýšen nad ostatní...

Jak začalo naše hnutí:

Skupinka uprchlíků z Hitlerem okupované Vídne: doktor König s rodinou, spolupracovníci a jejich rodiny.

První svěřenci, děti s různými mentálními poruchami.

Darovaná usedlost Camphill ve Skotsku.

Bylo celkem přirozené, že ve skromných začátcích, kdy všichni žili pospolu, dělili se také o všechny pozemský majetek jako první křesťané. Však ale i sama základní myšlenka, žít a pracovat spolu s mentálně postiženými a pečovat o ně, je v souladu s principem bratrství a solidarity mezi lidmi. Shrnut v Kristových slovech: cokoliv jste učinili nejmenšímu z mých, mně jste učinili.

V duchovní oblasti se rozvíjely metody léčebné pedagogiky, vyučovalo se, vytvářely se tradice slavení svátků, vše prostoupené uměleckými prvky. V produkční sféře to byla práce v dílnách a v zahradě či na polích pro spolupracovníky a odrostlejší svěřence. Tento počáteční duch komunity se vyvíjel a přetvářel tak, jak se hnutí rozrůstalo a šířilo do světa, základní principy ale setrvávají.

Ve stanovách nadace pro norský Camphill je jmenován Steinerův sociální zákon, jenž zní přibližně: blahobyt společnosti je tím větší, čím méně požaduje každý jednotlivec, aby měl příjem ze svého příspěvku, a čím více z jeho potřeb je uspokojováno činností ostatních.

V praxi to například znamená, že dlouhodobí spolupracovníci nemají žádný pevný plat, celou jejich spotřebu kryje komunita. Mladí spolupracovníci přicházející na omezenou dobu (1-2 roky) dostávají cca 1200 norských korun měsíčně kapesného.

Hieronymus Bosch: Fura sena, detail

Každý svěřenec má své konto na které dostává cca 2000 Nkr měsíčně. Disponování konta je závislé na jejich schopnostech.

Celé norské hnutí má rámcovou smlouvu se státem, který platí 700 Nkr na den na každého svěřence. Toto je zhruba jedna třetina toho, co by stál jeho pobyt v nějaké instituci nebo v chráněném bydlení. Politikou společenství je udržet si svou nezávislost jednak výjimečnou kvalitou života, kterou svěřencům život v Camphillu poskytuje, a pak i nízkými náklady, které společnost (stát) hradí. I tak dokáže norský Camphill investovat do projektů jako jsou budovy pro společné aktivity, kaple, domy pro starší atd. Krom toho financují nově vzniklá společenství v Rusku, Polsku, Lotyšsku a teď u nás.

Lidé v Camphillu jsou všeobecně méně zaměstnaní fyzicky i duševně sháněním pozemských statků a hodně z takto ušetřené námahy a času věnují aktivitám v mnoha oblastech duchovní sféry. Navíc - aspoň v Norsku - nemají televizi. K velkým svátkům se nacvičují hry, každou sobotu večer je krásná chvíle věnovaná čtení textu z bible pro příslušný týden a rozmluvě

o něm. V neděli bývá bohoslužba podle rituálu obce křesťanů. Pěstuje se hudba, pořádají se koncerty nebo se na ně jezdí do města, svěřenci se zúčastní na všem tak, jak jsou schopni. Camphill ovlivňuje okolní společnost, píší se články, knihy, pojednání. Toto jsou jen namátkou vybrané příklady, výběr je daleko bohatší.

Je samozřejmé, že spolupracovníci plně podléhají zákonům země, ve které žijí. Vnitřní samospráva je velice málo autoritativní, jisté zásady jako zákaz alkoholu a drog jsou však samozřejmé. Obvyklá jsou týdenní shromáždění, kde každý může přijít s tím, co má na srdci. Svěřenci zde mají stejnou možnost se vyslovit a také toho využívají.

Konflikty existují jako všude jinde, kde žijí lidé spolu. Klasický je rozdíl v názorech mezi zakladateli a těmi, co přišli později a chtějí něco pozměnit podle svých představ. Mladší spolupracovníci cítí často, že mají víc povinností nežli práv a možností spolurozhodování. Najít správná rozhodnutí a stanovit pravidla pro takové situace není snadné a stává se, že lidé proto odcházejí. Často do jiné komunity, někdy dokonce zak-

ládají nové, jindy se vrací zpět do velké společnosti.

Přes to všechno je zřejmé, že toto hnutí reprezentuje sociálně něco nového, co v sobě zahrnuje jiné možnosti nežli život v „normální společnosti“ pro normální lidi i pro mentálně odlišné. Objevování a využívání těchto možností je pak závislé na jednotlivcích, kteří si zvolí tento způsob života, na jejich soužití se svěřenci a mezi sebou, na podpoře příznivců zvenku a na přízni boží.

*Bergen
31. října 1999*

Díky Remi a Rachael!

Adéla Kratochvílová

Camphillová komunita Dunshane v Irsku a camphillová vesnička Alpha v Jihoafrické republice

Jsou to tři roky, co jsem při svém prázdninovém putování Irskem vypomáhala pár týdnů s pracemi na malé ekologické farmičce, kde žila farmářka Remi se svou mentálně a tělesně postiženou dcerkou Rachael. Irská příroda, tamní lidé a jejich život mě okouzlili a nedovedla jsem si představit, že bych se měla na konci prázdnin vrátit domů. Proto mě Remi a Rachael zavedly do malé komunity nedaleko Dublinu, tréninkové školy pro -nácitileté handicapované kluky i holky, kde potřebovali mladého pomocníka na farmu. Nikdy předtím jsem o camphillu neslyšela a podobné zkušenosti jsem neměla. První dojem byl velice hezký, a tak jsem slíbila, že jim na nějaký čas ráda pomůžu. Komunita Dunshane se neřadí mezi vesničky, protože je svou rozlohou velice malá, má pouze tři domy a přibližně 20 studentů ve věku 15 až 22 let, pro které je Dunshane internátní školou. Studenti navštěvují první tři roky třídu, kde si každé dopoledne procvičují zejména psaní, čtení, počty, historii, a odpoledem se pak věnují ručním pracím nebo práci na zahradě. Po třech letech ve škole pak každý student slavnostně třídu opouští a začíná mu praxe v některé z dílen. Nechybí tu pekárna, hrnčářská dílna, dílna na pletení košíků, na výrobu svíček, zahrada se zeleninou a bylinkami a samozřejmě ani farma. Dunshane farma je velice malá a stále se potýká s problémem najít šikovného farmáře, který by ji přeměnil na dobře fungující biodynamický statek. I přesto jsem ale zažila na farmě spolu se studenty spoustu krásných chvil, legrace a zajímavé práce. Příslib, že v Dunshane pomůžu na nějaký čas, se proměnil na 15 měsíců prožitých nejen prací v zemědělství a pletením košíků, ale především prožitých spolu s mými novými kamarády, kteří mi pomohli uvědomit si, že nikdo z nich není postižený, pouze mají, jako

každý z nás, své různé malé chybičky, se kterými se učí žít a pracovat. Strávili jsme spolu krásné Vánoce, Velikonoce a spoustu dalších svátků a různých festivalů. Hráli jsme divadlo, sportovali, tancovali, zpívali, v létě jsme se vydali na týden stanovat do Severního Irsku. Pozvolna jsem začala nabývat základní znalosti o anthroposofii, lidech s ní spjatých a rozhodla jsme se strávit v camphillu ještě další rok.

V lednu minulého roku jsem se proto vydala do Jihoafrické republiky do camphillové vesničky Alpha. Nedaleko Kapského Města tam na mne čekala komunita s 17 domy, asi 90 vesničany, s nádhernou biodynamickou farmou o rozloze 246 hektarů, mlékárnou, zahradou, dílnou na výrobu kosmetiky, košíků, pekárnou, vlastním obchůdkem, ale také s křesťanskou komunitou s malou kapličkou a milým knězem, který byl vždy ochotný vyslechnout naše problémy a poradit nám. V Alphě jsem si uvědomila, jak může být obyčejný venkovský život pestrý a bohatý. Na rozdíl od Dunshane africká komunita nedostává téměř žádné příspěvky od státu, ale díky snaze celé komunity, dobré organizovanosti a rozváznému přístupu k finančním záležitostem Alpha hospodaří velice dobře. Každá dílna si vydělává sama na sebe a přispívá také do společného fondu, který pomáhá financovat jednotlivé domy s rodinami. Mlékárenské výrobky, maso z vlastních malých jatek, med, vejíčka, zelenina, kosmetika, košíkářské a pekařské výrobky se několikrát týdně rozvázejí do nemalého počtu obchodů v Kapském Městě. Každý měsíc se v komunitě pořádá velký trh, který navštěvují lidé z celého okolí, a i to přispívá částečně do pokladny. Trhy ale nejsou určeny jen na prodej produktů z Alphy. Návštěvníci tam

Komunita Alpha: Zahradní slavnost a křtiny

mohou strávit příjemný odpočinkový den, vykoupat se v malém bazénu, občerstvit se výbornými saláty a dorty vyrobenými vesničany, zahrát si různé hry, prohlédnout si farmu, podívat se, jak se dojí krávy, krmí prasata. Je to pro ně, ale i pro vesnici malý festival. Díky sbírce, která probíhala i během jednotlivých trhů, se podařilo získat dostatek peněz na stavbu dalšího nového domu, do kterého se budou moci zanedlouho nastěhovat vesničané z domu, který již dosloužil. Tak jako v Irsku jsem patřila mezi skupinu mladých dobrovolných pomocníků, kteří se sjíždějí s celého světa, a tráví v komunitách zpravidla jeden rok, kdy sbírají nové zkušenosti a především pomáhají, kde je třeba.

ba. K mé velké radosti se pro mne opět našlo místo na farmě, která je ve všech směrech dobře fungujícím biodynamickým hospodářstvím pod vedením farmáře, který své práci opravdu rozumí a má kolem sebe výborný tým asi patnácti vesničanů, čtyř místních černošských zaměstnanců a dvou mladých dobrovolníků. Každý den na farmě byl pro mne plný nových zkušeností. Seznámila jsem se tam s přípravou a použitím preparátů, pomáhala jsem se zpracováním medu, přípravou krmných směsí pro krávy, prasata a slepice, zpracováním masa z vlastní malé porážky, pěstováním a sklizní zeleniny a ovoce, budováním nových ohrad pro zvířata. Největší péči věnuje tým krávám, telátkům a také nebezpečně vyhlížejícímu býkovi jerseykého plemene, díky kterému jsem si nejednou roztrhla kalhoty. Čas strávený životem v komunitě Alpha byla pro mne nesmírná zkušenost obohacená o setkání s krásnými lidmi jako byla Renate Slighová, dcera Karla Königa, která v Alphě již léta žije, a i když už má delší dobu právo se spokojený důchod, stále ještě jako zdravotní sestra léčí šrámy na těle i na duši lidem z celé komunity.

Děkuji Remi a Rachael, že mi ukázaly cestu do camphillu. Bez nich bych asi nikdy nepotkala takovou spoustu dobrých přátel a mezi nimi především Dianu, která mi svým optimistickým přístupem k životu dala velké ponaučení a ukázala, jak mnoho se v člověku s Dawnovým syndromem skrývá.

Stádo afrických krav Ngunis

Sborníky Obce křesťanů

Anthroposofický čtvrtletník Obce křesťanů Okruh a střed mění v roce 2000 svou podobu. Bude vycházet v podobě sborníků věnovaných vždy jednomu stěžejnímu tématu. V tomto roce se počítá se čtyřmi čísly:

1. Reinkarnace a křesťanství
2. Manželství

3. Apokalypsa
4. Dva Ježíšové

Cena jednoho čísla bude asi 35 Kč, lze si též předplatit celý ročník. Adresa: Obec křesťanů, Na Špejcharu 3, 170 00 Praha 7, tel. a fax: 02-33322150, e-mail: okruh@email.cz

NABÍDKA LITERATURY

PRO-BIO Šumperk

PS 116, Nemocniční 53, 787 01 Šumperk, tel: 0649-216609

R. Steiner: Zemědělský kurz - kosmické a terestrické předpoklady zdravého zemědělství. *Váz., 148 Kč.*

R. Steiner: Člověk a vesmírné slovo. (Obsahuje barevné tabule.) *Váz., 220 Kč*

P. Dostálek - R. Hradil: Biologicko-dynamické preparáty. *Brož., 35 Kč.*

M. Thunová: Výsevni dny 2000. Kalendář konstelací pro zahrádkáře. *Brož., 36 Kč.*

M. Thunová: Výsevni dny SPECIÁL. *Brož., 35 Kč.*

M. Pogačnik: Elementární bytosti. *Váz., 178 Kč.*

H. Witzemann: Spravedlivá cena. Úvod do sociální organiky R. Steinera. *Brož., 98 Kč.*

R. Hradil a kol.: Česká biozahrada. Celobarevná publikace. *Vyjde - cena dosud neurčena*

FONTÁNA - POZNÁNÍ

Tř. 17. listopadu 8a, 772 00 Olomouc, tel: 068-5225151

R. Steiner: Pozemské umírání a světové žití. *Váz., 128 Kč*

R. Steiner: Janovo evangelium. *Váz., 260 Kč.*

R. Steiner: Okultní fyziologie. *Brož., 160 Kč.*

R. Steiner: Tajné učení Rosikrucianů. *Váz., 209 Kč.*

R. Steiner: Základy ezoteriky. *Váz., 230 Kč.*

R. Steiner: O zdraví a nemoci. *Váz., 198 Kč.*

Novalis: Pohádka o Erótovi a Fabule. *Váz., asi 150 Kč.*

Na svazu PRO-BIO máme k dispozici též omezený počet knih R. Steinera Pozemské umírání a světové žití (128 Kč) a O zdraví a nemoci (198 Kč). Dále poslední tři čísla (svatojánské, michaelské a vánoční) časopisu Okruh a střed, ročník 1999, který usiluje o náboženskou obnovu v duchu anthroposofie Rudolfa Steinera. Cena jednoho čísla 28 Kč.

MICHAEL

Lumierů 33, 783 51 Samotičky, tel: 068-5383120

R. Steiner: Před branou duchovní vědy. *Váz., 198 Kč.*

R. Steiner: Básně - modlitby - meditace. *Váz., 198 Kč.*

R. Steiner: Stavební kameny k pochopení mystéria Golgoty. *Váz., 198 Kč.*

R. Steiner: Poslání pravdy. *Váz., 69 Kč.*

R. Steiner: Filosofie svobody. *Váz., 198 Kč.*

R. Steiner: Egyptské mýty a mystéria. *Váz., 198 Kč.*

R. Steiner: Kalendář duše. *Váz. 148 Kč.*

Zusammenfassung

1. Liebe Leser

R. Hradil

Leitartikel. 10 Jahre nach der Wende - wie geht es weiter? Rudolf Steiner und die Dreigliederung des sozialen Organismus.

2. Über die soziale Dreigliederung

J. Bouzek

Freiheit, Gleichheit, Brüderlichkeit in der heutigen Zeit. Forum 2000 in Prag.

3. Untergang des Sozialismus und Freiheit des Menschen

L. Ravagli

Das Leben in der Wahrheit. Der Sozialismus ist gefallen, wie wird der Mensch wirklich frei?

4. Die Phänomäne des 20. Jahrhunderts

L. Deggeler

Die körperliche, seelische und geistige Lage der Menschheit im 20. Jahrhundert.

5. Zur apokalyptischen Signatur der Gegenwart C. Strawe

Die Krise der Gegenwart. Das Ich des Menschen und der Egoismus. Gemeinschaft aus Freiheit.

6. Die Aufgabe des Geldes im sozialen Organismus B. Hardorp

Geld als ein soziales Gestaltungsmittel. Ausschnitt aus einem Interview aus den Weleda-Nachrichten.

7. Der Weg von der Konkurrenzwirtschaft zur Sozialökonomie

M. Rist

Die Wirtschaft als ein Menschenwerk. Die Arbeitsteilung. Die Aufgaben der Menschen im sozialen Organismus.

8. Die Camphillbewegung und die Dreigliederung

P. Nejtěk

Die Geschichte der Camphillbewegung. Wie wird die Dreigliederung in einer Camphill-Gemeinschaft real.

9. Danke, Remi und Rachael!

A. Kratochvílová

Erfahrungen aus zwei Camphill-Dörfern in Irland und Südafrika.

10. Literaturangebot

„VALERIANA“ číslo 11

čtení pro přátele biologicko-dynamického zemědělství

Je připravena biologicko-dynamickou skupinou při svazu PRO-BIO Šumperk., **Redaktoři:** Petr Dostálek, Radomil Hradil

Redakční rada: Prof.dr. Jan Bouzek DrSc., ing. Hana Bagarová, ing. Vladimír Lačňák, ing. Rudolf Židek

Vydává: Svaz producentů a zpracovatelů biopotravin PRO-BIO Šumperk - biodynamická sekce, Nemocniční 53, p.s.116, 787 01 Šumperk, tel. 0649/216609, fax: 0649/214586, e-mail: probio@sumperk-net.cz **Objednávky, příspěvky, připomínky, náměty, finanční dary** zasílejte na adresu vydavatele. Příspěvky podepsané plným jménem autora nemusí být totožné s názorem redakce. **Redakční uzávěrka:** 31. 12. 1999